

HRONSKY ÉS URBAN
— *A mai szlovák regény* —

KIS NEMZETEK ÉLETÉBEN az irodalom vitális funkciókat végez: a nemzeti öntudat ébrentartásának legfontosabb eszköze. Aki a múlt század szlovák irodalmát tanulmányozza, meglepve veszi észre, milyen sok benne a népnevelő célzat. Mintha az írók számára nem is annyira maga az irodalom volna a fontos, mint inkább az a világnézeti tartalom, amelynek az irodalmi műfajok csak közvetítő edényei. Nincs a szlovák irodalom múlt századának olyan jelentős, vagy kevésbé jelentős írója, költője, akire ez a megállapítás ne volna érvényes. Az egyetlen művészi élményforrás száz éven keresztül a nemzeti érzés volt, amiből érthető, hogy az írók nem a művészi szempontok kiaknázására, új művészi eredmények alkalmazására fordítottak gondot, hanem a népnevelés célját szolgálták. Az irodalmi fejlődésnek így nyilván meg kellett akadnia. A nyugati eszmeáramlatok nem tudtak betörni a zárt kapukon, a szlovák írók többé-kevésbé egy helyben mozogtak. Az író a nemzeti ügy mindenese lett: népnevelő, gyakorlati apostol, népszerűsítő tudós, pap és szónok. Az irodalmi megnyilatkozások egy családiás patriarchalizmus jegyében nem mérkőzhettek az európai irodalmakkal, hiszen amit az írók csináltak, az a legjobb akarat mellett sem lépte át az irodalmi provincializmus kényelmes mesgyéjét. Hogy ez így volt, azt az 1918 utáni események élénken bizonyítják. Az idősebb nemzedék idilli munkamódszere az új idők rohanó ütemében egyszerűen elmaradottnak látszott; nem csoda, ha a fiatalabb nemzedék riadt tapogatózással fordult a külföld felé s onnan várt segítséget. A fejlődés feltételei ezekben az években úgyszólván teljesen hiányoztak, ami annál nagyobb zavarral járt, mert roppant arányban indult meg a könyvkiadás s ami eddig csak szórványosan akadt, most már könyvolvasó közönség is jelentkezett szép számmal. 1918 után az események dinamikája váratlanul nyomult előtérbe, maga mögött hagyva az irodalmat. A háború után fellépő szlovák írókra komoly feladat várt: építésre alkalmas hagyományok híján meg kellett találniuk új munkakörüket s át kellett verekedniük magukat a megmerevedett epikai nyelv nehézségein.

Nemcsak az írott szó funkciója változott meg azáltal, hogy a népnevelés feladatát a népművelési szervek vették át az irodalomtól, a világ is megváltozott az író körül. A háború előtti idők problémái megszűntek, elenyésztek. Kukucin ártatlan falusi idilljei egy sztatikus világ értékrendjéhez tapadtak, azt védelmezték. Kukucin a magyar-szlovák együttélésben nem látott kárt nemzetére nézve. Amíg a falusi nép egészséges hite épen él, amíg a hagyományos erkölcs irányítja a nép egyszerű gyermekét, addig semmi baj sem lehet — hirdetik regényei. A világháború előtti régi jó falu azonban a háborúban megváltozott, máról-holnapra tűnt el a régi társadalmi struktúra is. A nemesi kúriák csetepatéja a falusi parókiák vezetőivel a múlt emléke lett. Kukucin és Vajansky megteremtették a szlovák elbeszélő nyelvet, lerakták a regény kompozíciós alapjait, ez azonban kevésnek bizonyult a további haladáshoz: a szerkezeti normák összessége nem helyettesítheti az eseményeket mozgató drámai normákat, amelyek az élettartalom ismeretéből fakadnak. Az íróknak, népszerűen szólva, fel kellett fedezniük az új világot. Hogy ez nem volt könnyű dolog, annak bizonyítékául álljon itt Jan Hrusovsky egy őszinte vallomása: — Nem volt semmi, amihez hozzákapcsolódhattunk

volna. Hiányzott az alap. Örökség nélkül, üzenet, jó példa, lelkesítés nélkül álltunk és az volt a feladatunk, hogy új alapokon teremtsünk irodalmat... (Elán, 1931. december.)

A mondottak alapján bennünket ez a kérdés érdekel: hol tágitották ki a háború utáni szlovák írók a regény tematikáját s milyen új szemléletmóddal közelítenek tárgyük felé?

Mi sem lett volna természetesebb, mint hogy az 1918-as fordulat után a szlovák írók két kézzel kapjanak a kor eseményei után és hatalmas regényekkel, ódákkal ünnepeljék a csehekkel való egyesülést. A valóság azonban az, hogy a szlovák népet, de magát a szlovák értelmiséget is meglepetésszerűen érte az államfordulat. Az irodalmi élet bizonyítéku kinálkozik: az 1918 utáni esztendőkből semmi sem olyan feltűnő a szlovák irodalomban, mint az írók húzódozása a közelmúlt eseményeitől, az a szenvedélyes menekülés a múltba, amely egész 1848-tól gombolyítja az események fonálát, ahelyett, hogy a máról beszélne a kíváncsi mának. Kalinóiak óta nem írtak történelmi elbeszélést a szlovák irodalomban — most egész serege lát napvilágot. Szimbolikus e tekintetben Jégé (valódi nevén Nádas László) példája. Harminc évi hallgatás után 1923-ban adja ki Adam Sangala című igen nagy sikert aratott történelmi regényét, melynek cselekménye a XVII. században játszódik le. Példa nélkül álló jelenség, hogy egy nemzet irodalmának egyetlen szava sincs olyan eseményről, melyet a politikai-propaganda ország-világ előtt a nemzeti fel-szabadulás nagy tényének kiáltott ki. Hviezdoslav és Rázus néhány versét leszámítva ez a megállapítás a lírára is érvényes. Néhány kisebb író megpróbálkozik a feladattal, de az eredmény művészieden szentimentalizmus. A fiatalabb nemzedék műveiben nyomát sem találjuk a csehekkel való együttélés örömeinek, a fiatalok érdeklődését egyre inkább a szociális kérdések kötik le, sőt — horribile dictu — heves cseh-ellenes hangokkal is találkozunk. (Andrej Zsarnov: Őrség a Morvánál és Rázus Kő a mesgyén.)

A háború előtti szlovák széppróza majdnem kizárólag a falusi életből meríti mondanivalóját. Nem véletlen, hogy az írói munka súlypontja a vidékre esett. A szlovákságnak nem voltak nagyvárosai, a szlovák írók, költők javarésze vidéken építette élete művét, az írók vagy maguk is a népből származtak (Kukucin, Hviezdoslav, Tajovsky) vagy a néphez tértek meg (Timrava, Vansová, Csajak, Podjavorinská). Idillikus faluszemlélet jellemzi őket; körülbelül a mi Gárdonyink szemével látják a szlovák falut. Talán Vajansky az egyetlen, akinek érzékenysége itt is sötét képeket talál, akinek „repülő árnyai“ a falu világáig is elhatolnak. Ennek az idillikus faluszemléletnek a megtörése és túlhaladása a legjelentékenyebb eredménye a háború utáni szlovák irodalomnak. Jelentős nemcsak azért, mert felszámol egy elévült magatartással, hanem azért is, mert nyomában egy új kritikai realizmus lehetőségét születik meg s a regény életbrázolása gazdag eredményekhez érkezik. A régebbi lírai falukép és az új, támadóan őszinte faluszemlélet harcát két író példáján szemlélhetjük: J. C. Hronsky és Milo Urban példáján.

Hronsky a háború utáni letargiában az első, aki mámoros örömmel fedezi fel a falut s teszi elbeszéléseinek, regényeinek színhelyévé. A háború élményeitől elfáradva a faluban fedezi fel újból a dolgok primitív báját, az elrontatlan élet ezernyi apró szépségét. Egy lírai költő gyönyörével idézi fel a tavaszi rétek mosolygását, a virágok illatát, a falusi harang misére hívó szavát. Az író mintha programmszerűen vetné belé magát ezekbe az ősi, egyszerű, de megható szépségekbe, hogy megszabaduljon az olasz harctér sarának gyászos emlékeitől. Ez a tudatos epikureizmus hatja át a sok kis természeti megfigyelést, mely valósággal tobzódik Hronsky írásaiban. Az író szeretettel hajlik a sok egyéni életsors főié, kikémeleli legelrejtettebb titkait, együtt dobog a szíve az ezer rejtett titok izgalmában élő névtelen emberi szívvel. Tekintete ismerősen nyugszik meg a hétköznapi társadalmának mindennapos munkáján, ismeri ennek a munkának minden mozzanatát, látja szépségeit. Egy helyütt leírja, amint Mácsik néni szavazni indul. Mennyi izgalom egy névtelen, kis ember lelki világában! Hogyan válnak láthatatlanul

ünneppé a hétköznapok, milyen megkapó szépségekkel teljes egy ilyen senki által számon nem tartott, primitív emberi lélek! A klococsi sárga ház című regényében egészen Krúdy Gyulára emlékeztető romantikával beszél egy haldokló világ néma szépségeiről. A regényből hiányzik az időbeli rögzítés, csak két öregember szöszmötölését látjuk, csendes rezignációjában gyönyörködhetünk.

A szlovák irodalom háború utáni átalakulásának válságait senki sem élte át olyan erősen, mint Hronsky. írói látása, eszközei állandó fejlődésben vannak. Az absztrakt falukép elégtelensége éppen az ő esetében válik sürgetővé. Sztankovszky doktor jóslata című regénye váratlan kiruccanás a nagyvárosi környezetbe, az élet tarka látványosságának impresszionista színkeverése. Kenyér című művében már élesebben rajzolja meg a falu kontúrait, mint első elbeszéléseiben. Egy lipitói faluról szól a könyv, melynek Lengyelországból bevándorolt lakói sohasem tudtak megélni a földből. A regény egy-egy embersors megmutatásában izgalmas dokumentum. Hronsky legsikerültebb műve a Jozef Mák. Favágó a hőse, nem típus, hanem húsból-vérből gyúrt egyén. Viharok, lendületek embere. Az izgalmas helyzetek és a megsokszorozott élet mellett már egészen valószínű környezetrajz ad háttérrel a műnek. Hronsky megtette az utat az álmok birodalmából a valóságba.

Milo Urbannak, a mai szlovák elbeszélő irodalom legkiemelkedőbb írójának nem kellett ilyen hosszú fejlődésen átmennie, mert mint író is egyenesen beleszületett a valóságba. A környezet, melyben nyiladozó gyermeki öntudata első élményeit kapta; a kemény árvái hegyi élet és a háború, amely megváltoztatta a falu arcát. Urban egész fejlődésére döntő hatással volt az első helyes indítás: érzékeinek, nyiladozó írói kíváncsiságának megrendülése a falu, a realitás felé. Ez az, amiben olyan élesen különbözik minden kortársától. A vele egykorú fiatalok a nagyvilág hozzájuk vetődő sugaraiba bámultak, a nyugati irodalmak hatását tükrözték fakó másolatokban, Nyugat és Kelet sohasem látott tájai ihlették képzeletüket, csak éppen azt nem voltak hajlandók észrevenni, ami a lábuk előtt feküdt: a hazai határt.

Milo Urban realizmusa a valóságos élet közelségében gyökerezik. Árva megye legészakibb csücskéből jött az író, ahol a hegyek magasak, a megélhetés nehéz, a tenyerek kérgesek, de az akarát kemény. Kukucin elbeszéléseiben a paraszt kiegyensúlyozott emberként éli a maga lassú ütemű életét, keskeny, de kitaposott úton halad a halál felé. A falusi embert igazán nagy megrázkódtatások nem érhetik. Urbannak azonban olyan élménye van, amely kikerülhetetlenül határozza meg nemcsak műveinek tónusát, hanem az író művészi látását is. Ez az élmény a háború. Legnagyobb feltűnést keltő regénye, az Élő ostor irányregény a háború ellen. Tételes regény. Azt akarja minden sorával bebizonyítani, hogy a háború megrontotta az emberek életét, minden erkölcsi értéket kiölt a falu népéből, farkasokká változtatta a jóindulatú parasztokat s végül is a legszörnyűbb erkölcsi forradalomnak lett szülőanyja. A regénynek minden egyes alakja ezt a tételt van hivatva igazolni. Urbant nem sub specie aeternitatis érdeklí a falusi élet és a nép, — őt kizárólag az a viszony izgatja, amely a háború hatására alakult ki a falu lakosai között. A szerző által vállalt írói feladat nehéz s ebből származnak a mű egyoldalúságai. A háború és az emberek viszonya, ez a föltétel. Két szélsőséges mód kínálkozott az író számára: az egyik a Remarque-féle szenvedő szentimentalizmus a maga nőies lírájával, a háború borzalmainak tételes fitogtatásával. A másik egy higgadt, elfogulatlan realizmus, melyre Renn mutatott példát Háború című regényével. Volna még egy harmadik fajtája is a háborús regénynek, mely a humor és a kalandosság egészséges optimizmusával mosolyog az átélt szenvedéseken (Hemingway), de Milo

Urbanak a humor iránt semmi érzéke sincsen. Módszere afféle közvetítő eljárás: a közvetlen megfigyelések gazdag anyagán építve a megbotránkoztatás patétikus eszközével hívja fel minduntalan figyelmünket a háború újabb szörnyűségeire.

A szlovák próza történetében azonban nagy lépés ez a regény. Az a közösség, melynek háborús hétköznapijairól a *regény* lapjain olvashatunk, élő organizmus. Hosszú idő után először történik kísérlet a szlovák irodalomban arra, hogy a társadalom egy darabját, egy faluközösséget a maga eredeti mivoltában, nem íróilag kilúgozva, hanem a természetes életfolyamat őszinteségével láttasson az író. Urban Ráztokja az írói tendenciától függetlenül élő szlovák falu, típusai elhíhetők, az emberek beszédje többnyire valószínű, a helyzetek megfelelnek a történelmi valószínűségnek, a drámai helyzetekben nem bábok, hanem élő emberek szenvednek előttünk. Igaz, hogy a falusi élet egészséges ereje sehol sem érződik a regényben, de ez a tendencia számlájára írható.

Urban második regénye (*Ködök a pirkadatban*) ismét nagy lépés a valóság felfedezése terén. A cseh időkről ír benne a szerző. A leleplező szándék itt is nyilvánvaló. A szlovák faluba betörnek az új idők eszméi és a csehekkel való együttélés megmérgezi a levegőt. Nagy illúzió és nagy kiábrándultság következett a szlovák nép soraiban a csehekkel való egyesülés után. Az élő ostor befejezte a múlt drámáját: a ráztokiak megbosszulták magukat a falu nyúzóin, felgyújtották a zsidó kocsmáros házát, hazát-cseréltek, mint ők hitték: felszabadultak. A csalódások azonban korán beköszöntenek. A parasztok nyomát sem látják az új Kánaánnak. Ehelyett új megkötöttségek tartják bilincsben őket. A rend itt is szigorú, az adókat megszorítják, a kihágást megbüntetik. A ráztokiak azonban görcsösen ragaszkodnak álmaikhoz, mint a nagy gyerekek. Egy sötét eszköz kínálkozik álmaik megvalósítására: a politika. Urban gyilkos őszinteséggel leplezi le a demokrácia politikai zsbivásárét s mutat rá az elpolitizált élet mögött meghúzódó anyagi érdekekre. A regényből kiderül, hogy a nép politikailag teljesen műveletlen, nem tud különbséget tenni a közérdek meg az egyéni érdek között, nem tudja, mik a jogai és a kötelességei, hol van a jövője. Pártok marakodnak a faluban a nép rovására. Lángra gyullad a színtér s ez a láng a lelkek mélyén is ott lobog. Pártagitátorok falkája szállja meg a falut, hordja a gyűlölet mikrobáit.

A regény sivár képet rajzol a csehek által megszállva tartott szlovák faluról. Kíméletlen kritikájában benne forr ennék a két évtizednek minden tanulsága. Urban tiszteletreméltó tárgyilagossággal őrzí meg eredeti parasztszemléletét: nem hajlandó falusi alakjaiból hősi giccseket fabrikálni. Emberei meglehetősen együgyűek, foglalkozásukkal összenöttek, mindenben megbotránkoznak, ami szokásaiktól eltér. Amikor a jóhiszemű cseh tanító az iskolában védelmébe veszi Hús Jánost, a nép gyűlölete kiűzi a faluból. A nép vezetőivel és félvezetőivel szemben a szerző haragjának egész tengerét ontja.

Milo Urban regényei kétségtelenül tárgyhódítást jelentenek. Hatása hamarosan meg is mutatkozott a fiatalabb írók műveiben. A szabad, kritikai láttatásnak most már nem volt akadálya, az írók sorban fedezték fel a társadalmi valóságot. Az idősebb korosztály tagjai közül Jankó Jesensky visszaemlékezik háború előtti kisvárosi szatíráira s megírja *Demokrati* (magyarul *Egyenlőség* címen jelent meg) című szatirikus regényét, a csehszlovák bürokráciának és áldemokráciának ezt a gyönyörű torzképét. A szerzőnek hihetünk, hiszen a volt csehszlovák köztársaságban Szlovákia országos hivatalának alelnöke volt. Urban falu-felfedezése az első jel, ami után különösen a fiatalok seregesen hozzák jelentéseiket a szlovák falu helyzetéről. Új tájak

vonulnak be a szlovák irodalomba. Matus Kavec Grapy (magyarul terméketlen földet jelent) című regényében a felső-trencsénmegyei drótosok nyomorúságos jelenét ábrázolja. Peter Jilemnicky, egy naturalizált cseh, egy soha meg nem írt táj: a kiszucái völgy híres drótosainak elárvult sorsát festi meg Győzelmes hullás című regényében. Másik műve, a Pole neorané (Felszántatlan föld) valóságos vádbeszéd a fennálló társadalmi rend ellen. Valami változott a kiszucái faluban: a hajdani parasztok most a távoli nagy ipari központokba járnak munkába s nemcsak a véres verítékkal megkeresett garast hozzák haza, hanem új hitet is merítenek, osztályöntudatot. A Kus cukru (Egy darab cukor) a nagyszombati síkság cukorgyári munkásainak életét fedi fel ugyanilyen támadó éllel.

A sort folytatni lehetne. A szlovák regény fejlődési iránya azonban már ebből is látható. A világháború óta eltelt idő kiemelte a szlovák regényt problémamentes zárt világából s megszabadította a népnevelő, morális ballasztoktól. Tárgyhódítás történt különösen a falu felfedezése terén. Az új valóság egyelőre mélyebb művészi megmunkálás híjján szőröstől-bőröstől bevonult az irodalomba s támadó politikai éllel figyelmeztet a művészet „időszerű“ feladataira. Az írói alkotások egy része nem tudott felülemelkedni a társadalomszemléleti propagandán (marxizmus), más része csak dokumentum-értékű. Az urbanizálódás és a nagyvárosi élet hiteles, művészi erejű tolmácsolása ezideig még hiányzik.

A szlovák regény kompozíciós és nyelvi gazdagodásáról csak fenntartással beszélhetünk. Az új szlovák irodalomkritika kimutatta, hogy a fiatalabb prózairók meglehetősen kész nyelvi anyaggal dolgoznak. A kukuóini hagyományon túl alig fejlődött közülük valaki. A regénykompozíció még Múo Urbannál is a régi, leíró realizmus mozaik-módszerére emlékeztet. Jelenetet fűz jelenethez s a külső események fonalán görgeti lassan a történetet. Hronsky Jozef Makja ebben is az élvonalat jelenti. (A regényt most adták ki német fordításban, a magyar fordítás is esedékes volna.)

KOVÁCS ENDRE